

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*

2017, Yıl:5, Sayı:11

Geliş Tarihi: 17.10.2017

Kabul Tarihi: 04.12.2017

Sayfa:420-436

ISSN: 2147-8872

AZERBAYCAN TÜRK ŞAİRİ ABDULLAH ŞAİK VE HAKKINDAKİ YAYINLAR ÜZERİNE

Shafa HAJIYEVA*

ÖZET

Abdullah Şaik, XX asır Azerbaycan edebiyatının en seçkin yazarlarından biridir. Hayatını milletine adayan Şaik, Azerbaycan`da çocuk edebiyatının ve millî çocuk tiyatrosunun yaratıcısıdır. Onun çocuklar ve gençler için yazdığı eserler, hâlâ ders kitaplarında yer almaktadır. Zamanın nabzını iyi tutan şair, ister Sovyetlerden önce millî mücadele yıllarında, ister Sovyetler kurulduktan sonra her zaman halkının yanında olmuş, eserleri ile milletine kılavuz olmaya çalışmıştır.

Abdullah Şaik, 1900`lü yıllarda bazen bir asker, bazen bir şair, ama en çok bir vatansever olarak eserleriyle Azerbaycan halkından desteğini esirgememiştir. Cephenin diğer tarafında savaştan bitap düşmüş, kayıp vermiş milletin acılarını sarmış, mutlu ve ışıklı geleceğe dair umutlarını yitirmemeleri için motive eden, ölmüş ruhları yeniden canlandıran, Türkçü, Turancı ideolojisini terennüm eden sayısız eserler vermiştir. Ne yazık ki cephenin iki tarafında da gösterilen tüm çabalara rağmen Sovyetler kurulmuş, şairin bu dönemdeki eserleri saklanmış, gün yüzüne çıkması engellenmiştir. Bu sebeple 1920-1991 aralığında doğan eğitimli vatandaşların hemen hemen hepsi, Abdullah Şaik`i çocuk şiirleri yazarı, eğitimci, maarifperver olarak tanımaktadır. Bağımsızlıktan sonraki yıllarda Abdullah Şaik dahil olmak üzere birçok şair ve yazarların edebi kişiliklerinin belli olmayan tarafları aydınlatılmış, herhangi baskı gözetmeksizin arı bir şekilde araştırmaya tabi tutulmuştur.

Makale, Abdullah Şaik`in bilinmeyen Türkçü ve Turancı ideolojisinden bahsetmenin yanısıra, Sovyetler zamanında ve bağımsızlıktan sonraki

* Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, orcid.org/0000-0002-1318-8044, shefamirzexanli@gmail.com

yıllarda onun hakkında basılan yayınları ve bunlarla ilgili değerlendirmelerimizi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Şaik, Azerbaycan, Azerbaycan Türk Edebiyatı, Sovyetler Dönemi, Turancılık İdeolojisi

AZERBAIJANI TURKISH POET ABDULLAH SHAIK AND ON PUBLICATIONS ABOUT HIM

ABSTRACT

Abdullah Shaik is one of the most prominent writers of Azerbaijani literature of the 20th century. Shaik, who dedicated his life to his community is the author of children`s literature and national children`s theatre in Azerbaijan. The works that written by him for children and adolescent are still in textbooks. Either the years of the national struggle before the Soviet Union or after the establishment of Soviet, Shaik always kept his finger on the pulse well and every time tried to be the guide to his community with his works.

In the 1900s, Abdullah Shaik has been supported his nation by acting as a soldier, as a poet but mostly as a patriot. He was on the other side of the front, tried to heal the pain of the nation that has given the loss and wrote so many works to motivate for happiness and luminous future. Unfortunately, despite all efforts, the Soviet Union were established and the poet`s works in this period were hidden. Therefore, all the citizens who were born and educated during 1920-1991, accept Abdullah Shaik as a writer of children`s poetry and educator. In the following years of independence, Abdullah Shaik and including many poets, writers were illuminated unidentified sides of their literary personality and were subjected to a thorough investigation without any pressure.

In this article, the researchers investigated not only the unknown aspect of Shaik`s Turkic and Turanian ideology but also studies on his publications in the period of the Soviet Union and during the years of independence of Azerbaijan has been. In addition, has been discussed.

Key Words: Abdullah Shaik, Azerbaijan, Azerbaijan Turkish Literature, Soviet Period, Turanian İdeology

GİRİŞ

XX asır Azerbaycan tarihinde birçok alanda gelişim dönemi olarak bilinir. Bu dönemde oluşan siyasî ve sosyal değişiklikler edebiyatımızın önemli konusu haline gelmiş, devamlı dönemin mühim olaylarına da değinilmiştir. Özellikle, XX asrın başlangıcında Muhammed Hadi, Hüseyin Cavid, Abbas Sehhet, Abdullah Şaik gibi edebiyatçıların yıldızları parlamış, Azerbaycan edebiyat tarihinin millî değerleri olarak isimlerini kazınmışlardır. Lâkin, edebiyat çalışmalarının büyük bir kısmı Sovyet dönemine denk geldiği için eserlerinin gerçek hüviyeti yansıtılmamış, yarım ve tek taraflı aksedilmiş, bilhassa Türklükle alakalı görüşleri örtbas edilmiştir. Fakat Azerbaycan edebiyatının romantik yazarları duygu ve düşüncelerini ifade

etmekten sakınmamış, bu yüzden Sovyet edebiyat araştırmacıları onları “pantürkist” olarak nitelendirmiş, hatta “halk düşmanı” ilan etmişlerdir. Mevcut baskı yüzünden Azerbaycanda bu ideolojinin yaratıcısı Ali Bey Hüseyinzade ve bu görüşün diğer destekçileri A.Ağaoğlu, M.E.Resulzade, Elmas İldırım, Emin Abid Türkiye’ye göç etmiştir. Abdullah Şaik dışında Azerbaycan`da kalan son temsilciler ise 1937 yılında represiya¹ kurbanı olmuştur.

Dönemin siyasî zorluklarını göz önünde bulundurursak, Abdullah Şaik`in eserleri toplumsal, tarihsel, siyasal özellikleri törpülenerek yayımlanmış, üzerine yapılan araştırmalar da eksik yapılmıştır. Onun Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ile ilişkisi, müsavatçı² aydınlarla görüştüğü saklanmış, siyasetten ve gelişmelerden tamamen uzak bir kişi gibi yansıtılmıştır. Tüm bunlar ideolojik baskı yüzünden yapılmıştır. Sovyet döneminde yayımlanan bu eserler, Talıbzade ailesinin güvenliğinin temini için hem Abdullah Şaik hem oğlu Kemal Talıbzade tarafından eksik ve tahrif edilerek basılmıştır.

Bu yazımızda amacımız, Abdullah Şaik`in millî ve edebî kimliğini, Sovyet ve Cumhuriyet dönemlerinde üzerine yapılan çalışmalardaki farklılıkları, aynı zamanda şairin bilinmeyen yönlerini göstermektir.

1. Abdullah Şaik`in Hayatı

Abdullah Şaik 12 Şubat 1881 yılında Tiflis`te muhafazakar bir ailede doğmuştur. Şairimizin annesi ve babası Gürcistan`ın Marneüli şehri Sarvan köyünden Molla Mustafa Talıbzade ve Mehri Hanımdır. Babası şairimizin doğum tarihine kadar Tiflis Kadı Muavinliği, Kafkas İdareyi Ruhaniyesin`nde çalışmış, aynı zamanda Tiflis Altı Sınıflı Şehir Mektebi`nde öğretmenlik yapmıştır. Molla Mustafa Talıbzade Çar hükümeti ile ters düşecek hareket ve tavırlarda bulunmuş, bilhassa bir ziyafette yaptığı konuşmadan sonra Kafkas İdareyi Ruhaniyesi`ndeki görevinden alınmıştır.

Annesi Mehri Hanım ise fedakar, zeki, görgülü, dindar bir hanımdır. Şaik yazdığı “Xatireler”inde, annesinin dindarlığından bahsetmiştir. Kendisi dini mutaasıplığa karşı olduğu için annesinin bu aşırı inancını “mövhumat”, evlerini ise “mövhumat yuvası” adlandırmıştır.

Abdullah Şaik 1889 yılında eğitimine “Gori Müellimler Seminaryası”nda başlamış, 1893 senesine kadar burda devam etmiştir. Seminarya`da eğitim aldığı yıllarda edebiyata farklı ilgi duymuş, Zakir, Puşkin, Lermantov, Krilov gibi yazarların eserlerini okuyup ezberlemiştir. 1893 yılında ailesi birlikte Horasan`a giden şair yedi sene burda yaşamış, Fars Dili ve Edebiyatını, Türkçe, Mantık, Psikoloji ve Tarih derslerini almış, bu alanlarda kendini oldukça geliştirmiştir. Görüldüğü gibi, Abdullah Şaik Azerbaycan, Doğu ve Rus edebiyatını, ilmîni derinden öğrenme şansı elde etmiştir. Onun daha çocuk yaşlarından kazandığı bu birikimi hayatına ışık tutmuş, yazdığı nice güzel eserlerine temel olmuştur.

¹ Latin kökenli “ezmek, zulm etmek” anlamındaki “repressio”sözünden gelen bu sözün kelime anlamı “baskı”dır. Stalin döneminde (1937-1938) uygulanan bir ceza türüdür.

² Eskimiş Arapça bir kelimedir. Eşitlik, denklik demektir. “Müsavat Partiyası” veya kısaca “Müsavat”, Azerbaycan`ın 1911 yılında kurulmuş en eski partisidir. Bu partinin destekçilerine ve üyelerine “Müsavatçılar” denmektedir.

1900 yılında Horasan`dan Tiflis`e dönen şair, 1901 yılında Bakü`ye taşınmıştır. 1900`lu yıllardaki devrim, Sabunçu ilçesinde işçi olarak çalışması, işçilerin ağır hayatına tanık olması ve bizzat onların yaşadığı zorlukları yaşaması Şaik`in bakış açısını geliştirmiş ve yaşadığı tecrübeler ilerde yazacağı eserlerine de konu olmuştur. Abdullah Şaik her zaman millî gelenek ve göreneklerine bağlı, millî aydınlanma ve millî kalkınmayı destekleyen eğitimci, romantik bir şair olmuştur. Olaylara farklı yaklaşımları ve düşünceleri onu bazen Mollanesreddinçilere³ bazen de Füyuzatçılara⁴ yaklaştırmıştır.

Abdullah Şaik Bakü`ye geldiği sene erkek gimnazyumunda<sup>5</sup> sınava girmiş, Ana Dili öğretmenliği yapmak için hak kazanmıştır. Aynı yıl Rus-Tatar okullarında öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Şair hayatının 34 senesini Azerbaycan eğitiminin gelişim ve kalkınmasına adanmıştır. 1906 yılında Bakü`de gerçekleşen I Öğretmenler Kurultayının düzenlenmesine yardım etmiştir. Kurultayda dil ve edebiyat konularından bahsetmiş, gelişmesi için önerilerde bulunmuştur. Kurultay tarafından ders kitaplarının yazılması için seçilen komisyon üyeleri içinde Abdullah Şaik de bulunmuştur. Onun bu ilk başarısından sonra ard arda “Milli Giraet”, “Müntehabat”, “Türk Çelengi”, “Edebiyat”, “Türk Edebiyatı”, “Gülşeni Edebiyat” ders kitapları yayımlanmıştır. Kurultayın gerçekleştiği sene şair annesinin tavsiyesi üzerine dindar bir hanımla evlenmiş, lâkin eşini kaybetmesiyle bu evlilik 1911 yılında sonlanmıştır. 10 sene sonra 1921 yılında kendisi eğitimi ve kültürlü Derbendli Şahzede Mirzabeyova ile evlenmiş, bu evlilikten Kemal, Gülbeniz ve İldırım isimli evlatları dünyaya gelmiştir. Evlatları içinde Kamal Talıbzade Azerbaycan`da profesör ünvanı ile tanınan değerli akademisyenlerdendir. Kendisi babasının eserlerinin yayımlanması, onun bilinmeyen taraflarının aydınlatılması için çalışmalar yapmıştır.

Edebiyat alanındaki hizmetleri için “Emekdar İncesenet Hadimi” ünvanı alan Abdullah Şaik 24 Temmuz 1959`da Bakü`de vefat etmiştir. İlim, sanat, kültür adamları, hükümet yetkililerinin bulunduğu kalabalık bir grup tarafından Azerbaycan Fahri Hiyabanın`da defn edilmiştir.

2. Abdullah Şaik`in Eserleri

Azerbaycan`da bulunan Cefer Cabbarlı Adına Respublika Gençler Kütüphanesi İletişim-Bibliyografik Şubesi`nin (www.ryl.az) 09.11.2017 tarihindeki kayıtlarına göre, Abdullah Şaik`in eserleri kronolojik sırayla şöyledir:

- 1) Gülşen Edebiyat (Orucov Gardaşlarının Elektrik Matbaası, Bakı, 1910)
- 2) Uşag Gözlüyü (Orucov gardaşlarının elektrik matbaası, Bakı, 1910,1911,1915,1917, 1919)

³ Celil Memmedguluzade`nin editörü olduğu “Molla Nesreddin” dergisi etrafında toplanan, edebî kişilikleri birbirine yakın olan şair ve yazarlardır.

⁴ Ali Bey Hüseyinzade`nin editörü olduğu “Füyuzat” dergisi etrafında toplanan, Çar Rusya`sına, monarşizme ve sömürgeliğe karşı savaşan; Türklüğü, Türkçülüğü, Turancılık kavramlarını destekleyen yazılar yazan şair ve yazarlar.

⁵ Öğrencileri üniversiteye hazırlayan okul. Lise eğitimi. O zamanlar gimnazyum diploması öğretmenlik için yeterli görülüyordu.

- 3) Yahşı Arxa (Tülkü, qarğa, hacıleylek.: Kaspi matbaası, Bakı, 1911; Uşaggenceşr, Bakı, 1939; Maarif, Bakı, 1966; Genclik, Bakı, 1971)
- 4) Tıg-tıg Hanım (Tülkü, qarğa, hacıleylek.: Kaspi matbaası, Bakı, 1911; Uşaggenceşr, Bakı, 1942 ve 1966; Genclik, Bakı, 1970)
- 5) Tülkü ve Horoz (Kaspi matbaası, Bakı, 1911)
- 6) Bedbeht Aile (Orucov gardaşlarının elektirik matbaası, Bakı, 1912)
- 7) Gözel Bahar Pyesi (Orucov gardaşlarının elektrik matbaası, Bakı, 1912; Genclik, Bakı, 1968)
- 8) Gülzar Giraet Kitabı (Orucov gardaşlarının elektrik matbaası, Bakı, 1912)
- 9) Kimdir Haglı? (Orucov gardaşlarının elektrik matbaası, Bakı 1913)
- 10) Murad (Orucov gardaşlarının elektrik matbaası, Bakı 1913)
- 11) Ürek Tikmek, Yahud Gurban Bayramı (Kaspi matbaası, Bakı, 1913)
- 12) Şeleguyrug (Orucov gardaşlarının elektrik matbaası, Bakı, 1913; Azerneşr, İkinci neşri, Bakı 1921 ve 1966)
- 13) Edebiyat Dersleri (Hüseyn Cavid ile birlikte yayın) (Hökümet matbaası, Bakı 1919)
- 14) Milli Giraet Kitabı (Hökümet matbaası, Bakı 1919)
- 15) Türk Çelengi (Hökümet matbaası, Bakı 1919)
- 16) Vatan (Birinci hökümet matbaası, Bakı, 1919)
- 17) Milli Giraet (Azerneşr, İkinci Tebi, Bakı, 1922)
- 18) Giraet Kitabı (Azerneşr, Bakı, 1924; Yeni Türk elifba komitesi, Bakı, 1925)
- 19) Türk Dili (Uşag Gözlüyü) (Azerneşr, Bakı, 1924)
- 20) Türk Edebiyatı (Azerneşr, Bakı, 1924)
- 21) Anabacı (Azerneşr, Bakı, 1926)
- 22) Göbelek (Uşaggenceşr, Bakı, 1926)
- 23) İldırım (Azerneşr, Bakı, 1926)
- 24) Mektub Yetişmedi (Azerneşr, Bakı, 1926 ve 1936; Uşaggenceşr, Bakı, 1949)
- 25) Müellim (hikaye) (Azerneşr Bakı, 1926)
- 26) Tülkü Hecce Gedir (Azerneşr, Bakı 1927 ve 1936; Genclik, Bakı, 1968; Uşaggenceşr, Bakı, 1959)
- 27) Dördüncü İl (derslik) (Azerneşr, Bakı 1929 ve 1930)
- 28) Eşşek Üstünde Seyahet (Azerneşr, Bakı 1933)
- 29) Seçilmiş Hekayeler (Azerneşr Bakı, 1933)
- 30) Çocuq Şeirleri (Azerneşr, Bakı, 1934)
- 31) Oyunçu Bağalar (Azerneşr, Bakı 1934)
- 32) Swift C.Gulliver Liliputlarda/C.Swift; Çeviren: Abdullah Şaik; editör. M.Seyidzade. (Azerneşr, Bakı, 1935)
- 33) Seçilmiş Eserleri (Azerneşr, Bakı, 1936, 1948, 1960; Genclik, Bakı, 1984)
- 34) Tapdıg Dede (Uşaggenceşr, Bakı, 1939)
- 35) Araz: roman (Azerneşr, Bakı, 1940; Uşaggenceşr, Bakı, 1954; Genclik, Bakı, 1969, 1973, 1980)
- 36) Nağıllar (Uşaggenceşr, Bakı, 1945)
- 37) Ovçu Mestan (Uşaggenceşr, Bakı, 1945)
- 38) Goç Polad (Uşaggenceşr Bakı, 1946 ve 1962; Genclik, Bakı, 1977)
- 39) Nüşabe (Uşaggenceşr, Bakı, 1947)
- 40) Şeirler, Nağıllar (Uşaggenceşr, Bakı, 1948)

- 41) Göç (Uşaggençeşr, Bakı, 1950)
- 42) Şeirler ve Hekayeler (Uşaggençeşr, Bakı, 1950 ve 1959)
- 43) Seçilmiş Eserleri. Üç Cildde. (Azereşr, Bakı, I Cildi: 1955, II Cildi: 1957, III Cildi:1959)
- 44) Xatirelerim (Uşaggençeşr, Bakı, 1961; Genclik, Bakı, 1973)
- 45) Benövşe (Azereşr, Bakı, 1964)
- 46) Pirin Kerameti (Azereşr, Bakı, 1965)
- 47) Eserleri. Beş Cildde. (Azereşr, Bakı, I Cild: 1966, II Cild: 1968, III Cild: 1972, IV Cild: 1977, V Cild: 1978)
- 48) Nizami. Sehrli Üzük (Genclik, Bakı, 1971)
- 49) Şeirler, Poemalar, Temsiller (Genclik, Bakı, 1976)
- 50) Kırlov, İvan Andreyeviç. Cırcırma ve Garışga (Genclik, Bakı, 1976)
- 51) Ana Yurdum; Temizlik; Kür Çayı: Horoz/ Yusifoğlu Rafiq. Uşag Edebiyatı (Şirvançeşr, Bakı, 2002)
- 52) Arazdan Turana/editör: K.Talibzade; AMEA Mehemed Füzuli Adına Elyazmalar Enstitüsü (Nurlan, 2003)
- 53) Nizami Gencevi. İskendername. Şerefname/Nizami Gencevi; Çeviren, Abdullah Şaik; editör: H.H.Yusifli. Tekrar Neşr (Lider Neşriyat, Bakı, 2004)
- 54) Azerbaycan Uşag Edebiyatı Antologiyası. Üç Cildde. III Cild (Önder Neşriyat, Bakı, 2005)
- 55) Seçilmiş Eserleri. Üç Cildde. (Avrasiya Press, Bakı, 2005. Lâtin harfli)
- 56) Kırlov, İvan Andreyeviç. Temsiller/ İ.A.Kırlov; Çeviren: Abdullah Şaik (Şerg-Gerb, Bakı, 2006)
- 57) İntigamçı Horoz/ Azerbaycan Dramaturgiyası Antologiyası. Beş Cildde. I Cild (Şerg-Gerb, 2007)

3. Abdullah Şaik Üzerine Yapılan Çalışmalar

3.1. Abdullah Şaik'in 1920'ye Kadarki Eserlerini Konu Alan Çalışmalar

Önceden bahsettiğimiz gibi XX asrın başlangıcı Azerbaycan için sosyal, siyasî, tarihsel olaylar açısından karmaşık bir dönemdir. Asrın ilk yirmi senesi, 1905-1907 yıllarında Burjuva Devrimi, Birinci Dünya Savaşı, 1917 yılı Ekim Devrimi ve Bolşevik İhtilali gibi birçok tarihsel olaya şahitlik etmiştir. Bahsi geçen tarihsel olayların yeni yeni gelişmeye başlayan Azerbaycan romantizm edebiyatında, özellikle Abdullah Şaik'in edebî eserlerinde yankıları büyük olmuştur.

Sovyetler döneminde şairin edebî kişiliğini konu alan kitapların birçoğunda onun Rus edebiyatına özel ilgisinden bahsedilir. Daha “Gori Seminaryası”nda öğrenciyken öğretmenleri Çernyaveski ve Velibeyov'un yazarı olduğu “Vatan Dili” kitabındaki Rusça eserler ilgisini çekmiştir. Bu yüzden ilk edebî çalışması Kırlov'un “Sazendeler” piyesini Farsçaya çevirmesidir. Kırlov'un edebî kişiliğine ilgi duyan Şaik tüm hayatı boyunca zaman zaman onun eserlerine müracaat etmiş, Azerbaycan edebiyat okurlarına edibin farklı eserlerini tanıtmıştır. Hatta Şaik, öğrencileriyle bir konuşmasında Rus edebiyatıyla ilgili olarak şu fikirlerini açıklar: “Men Rus edebiyatını Azerbaycan edebiyatından yahşı bilirem.” ifadesini kullanmıştır (Talibzade A. 1923: 29).

Şairin başka Rus edibi Maksim Gorki'nin "Fırtına Guşu", "Şahin Neğmesi", Krılov'dan "Cırcırma ve Garişga", Puşkin'den "Gış Gecesi", "Payız", "Dayeme", "Gış", "Dustag", "Bahar", "Qış Yolu", Lermontov'dan "Yelken", "Gaçag" gibi eserleri Azerbaycan diline çevirerek Rus Klasik Edebiyatına ilgisini fazlasıyla belli etmiştir. Batı Edebiyatını da Rus Edebiyatı sayesinde öğrenen şair "Cefer ve Beşir" manzum hikayesini Alman Çocuk Edebiyatının önemli eserlerinden olmasına rağmen Rusçadan Azerbaycan diline çevirmiştir. Ders kitaplarını düzenlerken Rus yazarlarından örnek almıştır. Örneğin, Abdullah Şaik "Elifba" ders kitabına Tolstoy'un yaptığı gibi eğitici metinler dahil etmiştir.

Horasan'da yedi sene yaşayan ve eğitim gören şairin edebî eserlerinde Fars Edebiyatının etkisi görülmektedir. Yapılan araştırmalarda lirik eserlerine Farsça gazellerle başlayan şairin Mevlana Celaleddin Rumî'nin "Mesnevi"sinden alıntı yaparak yazdığı "İbret ve Mügabile" manzum hikâyesini soyut ittihat ideolojisine inanarak yazdığı, hatta aldandığı vurgulanmıştır.

Birinci Rus devriminden sonra demokratik basınla yanısıra burjuva basınının sayısı giderek artmıştır. Araştırmalarda burjuva ideolojisine mensup kişilerin genç aydınları etki altına almaya çalıştıklarından bahsedilmiştir. Şaik'in ilk şiirleri "Debistan", "Molla Nesrettin" gibi dergilerde yayımlanmış, "Füyuzat", "İrşad", "İgbal" vb. basın organlarında basılmıştır. Onun "Bir Guş" (1907), "Hürriyyet Perisine" (1908), "Bir Ulduza" romantik şiirlerini etki altında yazdığına inanılmıştır. Füyuzat'ta yayımlanan "Bir Guş" şiiri ve "Açık Söz" gazetesinde yayımlanan "Hürriyyet Perisi" şiirlerinde karamsar ruh hali sezilmektedir. O dönem araştırmaları "Hayat" ve "Füyuzat" dergilerinin Azerbaycan Edebiyatının Osmanlı Edebiyatının bir parçası gibi geliştirmek isteği, Azerbaycan Edebiyatının millî özelliklerini, dil özgürlüğünü, hatta edebî gelişimini olumlu anlamda değerlendirmedeği fikirleri öne sürülmüştür.

Tabii ki, Füyuzat ve Molla Nesreddin dergileri hakkında söylenen ve etki altında eserler kaleme aldığı gibi fikirler yanlıştır. Bilhassa, 1906 yılında Ali Bey Hüseyinzade tarafından yayımlanan Füyuzat dergisi daha çok millî değerleri yansıtan, mevcut zaman için ünlü olan dergiler sırasındadır. Türkiye'deki dergilerle karşılaştırsak, Servet-i Fünun dergisinin özelliklerini taşımaktadır. Zaten Füyuzat dergisinin sayfalarında da Namık Kemal, Abdülhak Hamid Tarhan ve Tevfik Fikret'in şiirlerine de yer verilmiştir. Bu dergi daha çok Azerbaycan ve Türkiye arasında kültürel ve edebî köprü oluşturmuştur. Aynı yıllarda yayımlanan diğer dergi ise Molla Nesreddin idi. İki derginin ana çizgisi farklı olsa da dönemin siyasî ve edebî olaylarına ışık tutmuştur. Edebî faaliyetinin başlangıcında Abdullah Şaik Füyuzat dergisinin kadrosunda yer almıştır. Karamsar psikoloji ile yazdığı ilk şiirleri "Niye Uçdu", "Bir Ulduza", "İdeal ve İnsanlık", "Bir Guş" gibi romantik şiirlerinde Füyuzatçıları ve onun şiir geleneğini benimsediği görülmektedir. Benzerliğe rağmen Batı'dan alınan yeni fikirlere açık olması, realist bakış açısı, halk ve halkçılık ilkesini ve Halk edebiyatını özümsemesi onu Füyuzatçılardan ayırmıştır. Bahsettiğimiz farklı özellikler onu zamanla Molla Nesreddin dergisine yakınlaştırmıştır. Celil Memmedguluzade'nin realist dünya görüşünden etkilenen Şaik, "Xatireler"inde Molla Nesreddin'siz bir ev olmadığını, dergiyi nerdeyse herkesin

okuduğunu yazmıştır. Şairimizin “Debistan” dergisinde yayımlanan “Layla” şiirini okuyan ve bu şiire “Ananın Oğluna Layla Demesi” parodisini yazması Celil Beyin Şaik’e değer verdiğini ve eserlerini beğendiğini ifade etmektedir. Nitekim, şair 1909 senesinde yazdığı “Layla” şiirinde millîyetçi düşüncelerini yansıtmıştır.

Abdullah Şaik “Molla Nesreddin” dergisi için yayınlar hazırlarken Azerbaycan’ın satirik şiir ustası Mirze Alekber Sabir’den etkilendiği görülmektedir. 1913 senesinde Sabir’in satirik şiirlerine benzeyen “Ekinçi ve Han” şiirini yazmıştır. Aynı zamanda Füzuli’nin gazellerinden etkilenerek yazdığı “Aldanma” şiirinde de Sabir’in satirik şiirinin esintileri vardır. Bu etki fazla sürmemiş, daha sonra satirik şiir tarzının kendisine uygun olmadığını düşünen Abdullah Şaik şiir alanında kendi yolunu çizmiştir.

Füyuzat dergisi daha çok Türklük ve Türkçülük (Turançılık) ideolojisini savunduğu için bu dergide Türk şairlerinin eserlerine de yer verilmiştir. Bu etki başka alanlarda da kendini göstermiştir. Örneğin, Mehmet Emin Yurdakul’un şiirleri Hüseyin Cavid ve Abdullah Şaik’in “Edebiyat Dersleri”, Abdullah Şaik’in “Gülzar”, “Gıraet Kitabı”, “Millî Gıraet Kitabı”, “Türk Edebiyatı”, “Türk Çələngi”, F.Ağazade’nin “Edebiyat Mecmuesi”, Abbas Sehhet ve Mahmudbey Mahmudbeyov’un “Türk Edebiyatına İlk Gadem” ders kitaplarına dahil edilmiştir. Bilhassa, Abdullah Şaik’in edebî yönünü etkileyen Yurdakul hakkında şunlar söylenmiştir: “Bütün Türk şairleri kendi zevk ve duygularını terennüm ederken, zavallı Türk milletinin qanayan yaralarını sarmağa çalışan yalnız o oldu.” (Talibzade A. 1920:14).

Türk Edebiyatı ders kitabının ilk sayfalarından itibaren Mehmet Emin Yurdakul’un o dönem ünlü olan “Bırak Beni Haykırayım”, “Anadolu”, “Ninni” şiirleri yer almıştır. Tabii ki, bu şiirler daha önce Türk Yurdu dergisinde basılmıştır. İdeolojik açıdan Türk Yurdu dergisine yakın olan Abdullah Şaik’e Mehmed Ahundov Türk Yurdu dergisine makale, eser göndermeyi teklif etmiştir. Şaik’in Türk Yurdu dergisine bağlayan sadece şiirlerinin halkın anlayacağı, kavrayacağı dilde yazması değildi. O aynı zamanda Yurdakul’un Türk Edebiyatı’na getirdiği millî duyguların, Türklük ideolojisinin de savunucularından biriydi. Müsavat’a ithafen yazdığı “Marş” ve “Vetenin Yanık Sesi”, “Arazdan Turana”, “Yeni Ay Doğarken”, “İntizar Garşısında” şiirlerinde hem Yurdakul’un hem Ziya Gökalp’in etkileri görünmektedir. Türk şairlerinin Şaik’in şiirlerine olan etkisini aşağıdaki örneklerle gösterebiliriz:

Mehmet Emin Yurdakul’un “Anadolu” şiiri:

Yazık, sana ağlamayan şaire!

Yazık, sana titremeyen vicdana!

Yazık sana uzanmayan ellere!

Yazık, seni kurtarmayan insana!

Ey vatanın bağı yanık bucağı

Ey Türklüyün otağı (Yurdakul 1979:48)

Abdullah Şaik'in "Vetenin Yangı Sesi" şiiri:

O elleri ki, seni bugün gurtarmaz

O diller ki, seni bu günde anmaz,

O ürek ki, senin için çarpamaz

Al ganına boyansın!

Sevdiğinin başucunda yas gursun!

Anaları ağı desin, saç yolsun (Talibzade K. 2001:27)

Ziya Gökalp'in "Kızıl Elma" ideolojisinin özelliklerini Abdullah Şaik de taşımaktaydı. Ziya Gökalp tarafından yazılan şu mısralar:

Ey Tanrı icabet kıl bu duaya:

Bizi de kavuştur Kızılelma'ya

Abdullah Şaik'in "Arazdan Turana" manzumesinde Türklük ülküsü, Türk milletinin son hedefi gibi anlam kazanmış, Kızıl Elma ifadesi defalarca yer almıştır⁶:

Gızıl Elma bağında gezer dünya gözeli

Güler çoşğun sevinle Türkün elinde eli (Erol 2005:77)

Abdullah Şaik Müsavat'ın asil üyelerinden biriydi, lâkin siyasî nedenlerden dolayı saklanmış, hatta kütüphanesindeki birçok eserini yakmak zorunda kalmıştır. Şair "İntizar Garşısında" şiirinde 1918 yılında Ermeniler tarafından yapılan soykırımdan bahsetmiştir. Olayları ıstırap içinde anlatan şairin intizarla beklediği Türk ordusudur. "Neçin Böyle Gecikdin" (Neden bu kadar geç kaldın) başlıklı şiiriyle sitemini ve üzüntüsünü dile getirmiştir. Aynı zamanda burda intizar duyduğu kendi kardeşi Ahund Yusif Ziya Talibzade'dir. Şair iki kardeşin cephenin farklı taraflarında vatan, millet için savaştıklarını ifade etmiştir. Bu bilgiler şairin oğlu Kemal Talibzade'nin araştırmaları sonucu ortaya çıkmıştır (Talibzade K. 2001: 53-59).

"Vetenin Yangı Sesi" şiirinde 1918 yılında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasında Türkiye tarafından yapılan yardımlar konu edinmiştir. "Yeni Ay Doğarken" şiiri millî birliği, Türk birliğini yansıtırken Türk birliğini Ay'a benzetmiş ve Türk topluluklarının hayatında yeni ayın doğduğunu, yani yeni bir dönemin başladığını ifade etmeye çalışmıştır. Türk halklarının birbirinden ayrı düşmesi şairi çok üzmüş, bu durumdan fazlasıyla endişe duyduğunu "Arazdan Turana" isimli eserinde konu edinmiştir. Şiirde Turan kavramı bariz gösterilse de, bu kavram etrafında farklı konulara değinerek Şaik Turancılık fikrini ve kavramını ifade etmeye çalışmıştır. Aynı şiirinde kurtuluşun, özgürlüğün tek

⁶ Azerbaycan edebiyatında "manzume" anlamında "poema" terimi kullanılmaktadır.

yolunun Türk toplulukları arasındaki birlik ve beraberliğin temin olunmasıyla elde edileceğini vurgulamıştır. Abdullah Şaik oğlu Kamal Talıbzade'nin verdiği bilgilere göre ilerleyen yıllarda "Gemirik", "Halk Düşmenine" ve yukarıda belirttiğimiz şiirler yüzünden takibe alınmıştır. 1937 yılında kaleme aldığı "Halk Düşmanına" şiiri Turancılığı, millî duyguları yansıtmıştır. Aynı zamanda Stalin ve onun taraftarlarına karşı şiirler yazmış ve imha edilmiştir. Bu nedenlerden dolayı Neft ve Kimya Enstitüsü'nün Dil ve Edebiyat bölümünde öğretmenlik görevinden ayrılmıştır (Erol 2005:56).

Genel olarak Şaik'in edebî hayatının mayasını millî ruh, Türkçülük, Turancılık ideolojisi oluşturmuştur. Şairin yirmi yıllık eğitimcilik hayatından bahseden yazısında Sovyet dönemi olmasına rağmen Atababa Musahanlı Şaikle ilgili fikirlerini açıkca ifade etmiştir: "Tebiidir ki, ümidimizi Ruslaşmış ziyalılardan çekmeli idik ve çekmeliyiz de. Odur ki, bize millî terbiye görmüş, yahud benliyini tanıyan bir mürebbi lazımdı. O zaman meydana Şaik bey atıldı." (Aliyeva 2002:303).

XX asrın başlangıcında Türkiye Azerbaycan arasındaki edebî bağ güçlenmiş, birbirinin gelişimini etkilemiştir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulması Türkçülük ideolojisinin ülkede güçlenmesine neden olmuştur. 1918-1920 yıllarında hem Azerbaycan hem Türkiye'de Türk Ocağı'nın bir şubesinin açılması mevcut güçlü ilişkinin kuvvetlenmesine yol açmıştır. Türk Ocağı'nın Azerbaycan'daki destekçileri "Yeşil Gelem" edebî birliği oluşturmuştur. Bu birlikte Hüseyin Cavid, Abdullah Şaik, Ahmet Cevad, Cefer Cabbarlı ve birliğin başkanı Seyid Hüseyin gibi Azerbaycan romantik edebiyatının öncüleri yer almıştır.

Abdullah Şaik'in yukarıda bahsettiğimiz Türklük, Türkçülük, Turancılık ideolojisi, millî duygu ve düşünceleri, Azerbaycan Halk Cumhuriyetini, aynı zamanda Müsavat Partisini desteklemesini 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduktan sonra oğlu Profesör Doktor Kamal Talıbzade'nin önderliği ile yürütülen araştırma çalışmalarında ortaya çıkmış, Sovyet döneminde saklamak zorunda kalınan birçok husus aydınlatılmıştır. Kamal Talıbzade'nin ilk çalışması meslek arkadaşları Minahanım Esedli ve Mübariz Süleymanlı ile birlikte 1999 senesinde "Mütercim" dergisinde "Azerbaycan İstiglali ve Abdulla Şaik" başlıklı yayımladıkları makaledir. Makalede, XX asır Azerbaycan tarihindeki olaylardan, 1918 yılı Mart Soykırımı, Türkiye'nin Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulurken yaptığı kardeş yardımı, Bakü'nün millî ordu tarafından ele geçirilmesi ve iki sene süren devlet sisteminden bahs edilmiş, Abdullah Şaik'in olaylar karşısında sadece gözlemci olmadığı vurgulanmıştır. Dönemin siyasî baskılarından dolayı Şaik'in bu konuları ele alan edebî eserleri örtbas edilmiştir. 1999 senesine kadar Şaik'in yayımlanmayan, devlet baskısı yüzünden yasaklanan birçok eserinin olduğu ifade edilmiştir. Halk tarafından bilinmeyen bu eserler Şaik'in sosyal, siyasî olayları takip ettiği, milletine destek olduğu gerçeğini bir daha ortaya koymaktadır (Esedli, M. ve Süleymanlı, M. 1999: 20-24). Örneğin, Abdullah Şaik'in represiya döneminde yazdığı şiirler "Halk Düşmanına" ve "Gemirik" şiirleri yayımlanmamış, şairin el yazısı saklanmış, Azerbaycan yeniden bağımsızlığını kazandıktan sonra şiirler basılmıştır (Talıbzade, K. (2001: 36-41).

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını yeniden kazandıktan sonra Abdullah Şaik ile ilgili 1999-2004 yılları arasında ard arda birkaç kitap yayımlanmıştır: Şamil Veliyev “Füyuzat Mektebi” (Bakı, Elm, 1999); Aybeniz Kengerli “Azerbaycan Romantiklerinin Yaradıcılığında Türkçülük” (Bakı, Elm, 2002) ve “Azerbaycan Gazetesinde Edebiyat Meseleleri” (Bakı, Genclik, 2002); Alhan Bayramoğlu “Azerbaycan Demokratik Respublikası Dövründe Edebiyat” (Bakı, Elm, 2003); Minahanım Esedli “Arazdan Turana” (Bakı, Nurlan, 2003). Söz konusu kitapların editörü Abdullah Şaik’in oğlu Profesör Doktor Kamal Talibzade olmuştur (Novruzov 2001: 6-10).

Kamal Talibzade'nin meslek arkadaşları ve öğrencileriyle yaptığı çalışmalar sayesinde Abdullah Şaik'in gerçek edebî kimliğini anlama ve araştırma şansı elde etmiş bulunuyoruz.

3.2. Abdullah Şaik'in 1920 sonrası (Sovyetler Dönemi) Eserlerini Konu Alan Çalışmalar

Abdullah Şaik'in sanat hayatının ikinci safhası, Sovyetler dönemine denk gelir. Lâkin, o dönemde şairle ilgili yapılan araştırmalarda onun daha çok eğitimci kişiliği üzerinde durulmuş, hümanist ve demokratik fikirlerine yer verilmiş, insana ve insanlığa verdiği değerler vurgulanmıştır.

Sovyetler döneminde Abdullah Şaik ile ilgili yayımlanan “Şaigane Yad Et” (Talibzade, K. 1981) ve “Abdullah Şaik” (Memmedov, K. ve Eflatun, Y.S. 1983) adlı kitaplarda onun hikâye ve romanları üzerinden yazılan makale ve yorumlarda işçilerin hayatı, yaşadığı zorluklar, köylerde hâlâ hüküm süren köleci ve feodal sistemi eleştiren konuların ön plana çıktığı saptanmıştır. Örneğin, 1908 yılında yazdığı “Mektup Yetişmedi” hikâyesinin konusu edibin Bakü'nün Sabunçu ilçesinde yaşarken işçilerin çalışma hayatından gözlemlediği olaylardan oluşmuştur. Hikâye 1915 senesinde “Açık Söz” gazetesinde yayımlanmış, aynı zamanda birçok ders kitabına da dahil edilmiştir. 1910 yılında Şaik'in kaleme aldığı “Köç” povesti⁷ “Gülzar” ders kitabında yayımlanmış, başarılı bulunduğu için Rusça, Ukraynaca, Gürcüce, Ermenice, Lehçe gibi dillere çevrilmiştir. En çok ilgi çeken hususlardan biri ise Sovyetler dönemindeki kitaplarda yer alan, lâkin bağımsızlık dönemindeki yayınlarda ismi geçmeyen ve üstünde pek durulmayan Ermeni ve Azerbaycan dostluğunu konu edinen 1910 yılında yazdığı “İntihar mı, Yaşamak mı?” hikâyesidir. Bu hikâyede Aslan ve Avanes ailesinin dostluk üzerine kurulmuş bağı, her koşulda birbirlerine destek oldukları, yapılan iyiliklerin karşılıklı olduğu, aile üyelerinin arkadaştan çok kardeş ilişkisi içerisinde bulunduğu anlatılır. Şunu da belirtmek gerekir ki, hikâyenin yazıldığı sene iki millet arasındaki ilişkinin gerginleşmediği, soykırım ve savaşın başlamasından sekiz sene öncesine dayanmaktadır. Çünkü, şair daha sonra Bakü'de Ermenilerin yaptığı soykırımı konu edinen 1919 yılında “Açık Söz” gazetesinde yayımlanan “İntizar Garşısında”, 1918 senesinde yazılmış “İki Mücahid” şiirlerinde olaylara karşı hiddetini gizlemeden duygularını açıkca ifade etmiştir. Tabi ki, dönemin mevcut siyaseti yüzünden bu konuda kaleme aldığı eserleri ortaya çıkartılmamış, bağımsızlık kazanıldıktan sonra şairin bu yönü Aybeniz Aliyeva

⁷ Uzun hikâye, anlatı.

“Azerbaycan Romantiklerinin Yaradıcılığında Türkçülük” (Bakı, Elm, 2002), “Abdulla Şaiq Arazdan Turana” (Editör: Kamal Talıbzade. Bakı, Nurlan, 2003), Alhan Bayramoğlu “Azerbaycan Demokratik Respublikası Dövründe Edebiyat” (Bakı, Elm, 2003) gibi değerli edebiyatçıların araştırmaları sonucu ortaya çıkmıştır. “İntihar mı, Yaşamak mı?” hikâyesinin yeni yayınlarda yer almamasının sebebi olarak şu an iki ülke arasında hâlâ devam eden siyasî olayların olduğunu düşünüyoruz.

Söz konusu olan hikâyelere, ilaveten, Şaik`in “Molla Nesreddin” dergisinin realist görüşü etkisinde yazdığı “Esrimizin Gehremanları”, “Tülkü Hecce Gedir”, “Tığ-Tığ Hanım” gibi eserlerini dahil edebiliriz. “Esrimizin Gehremanları” romanı Abdullah Şaik`in inkılaptan önce yazılmış en büyük nesir eseri olmakla birlikte o zamanki Azerbaycan gençlerinin manevi dünyasını, olaylara bakış açısını, hayat ve mevcut siyasî durumla mücadelesini ifade ettiği için önem taşımaktadır. Aynı zamanda, Türkiye’de Abdullah Şaik ile ilgili en kapsamlı araştırma olan “Abdulla Şaik Talıbzade” kitabın yazarı Ali Erol, Abdullah Şaik`in “Mektup Yetişmedi” hikâyesini Azerbaycan edebiyatının ilk başarılı hikâyesi olarak değerlendirmiş, “Esrimizin Gehremanları” romanını ise halkı sindirmeye çalışanlara karşı mücadele çağrısı amaçladığı için edibin kaleme aldığı en önemli eseri olarak nitelendirmiştir. Ali Erol yine aynı kitabında Şaik`in Sovyet döneminde yazdığı “Özün Bilirsen; Mene Ne” (1928), “Esebi Adam”(1928), “Anabacı”(1933) gibi hikâyelerinden de bahsetmiştir.

Sovyetler dönemi araştırmalarında Abdullah Şaik`in edebî yönüyle birlikte sanatsal yönlerine değinilmiş, onun ressamlığa ilgi duyduğu, hatta 1905-1910 yıllarında resim dersi aldığı, “Molla Nesreddin” dergisinin resimlerini büyük hevesle takip ettiği, kendisinin de dergi için resim yaptığı bilgilerine ulaşıyoruz. Hatta, ressam Vasnetsov’un “Alyonuşka” eserinden ilham alarak “Nişanlı Gız” şiirini yazar. Şiirde o zamanki Azerbaycan kızlarının ruh halini, çaresizliğini ifade ederken onların kendi hayatlarını ellerine alması, sahip çıkması, talihlerinin yönünü değiştirmesi için teşvik edici yorumlarda bulunur.

Yine dönemin siyasî durumu ile alakalı olarak Abdullah Şaik`in humanist kişiliğini, duygu ve düşüncelerini yansıtmak için bazı şiirleri daha fazla gözler önüne serilmiştir. Bu türden olan şiirleri içerisinde “Hepimiz Bir Güneşin Zerresiyiz” şiirini örnek olarak gösterebiliriz. K.Memmedov ve Eflatun Yunusoğlu şiiri objektif açıdan değerlendirmiş, Şaik`in humanist bir bakış açısıyla tüm dünyayı kardeşliğe, birlik ve beraberliğe seslediğini ifade etmişlerdir. (Memmedov, K. ve Eflatun, Y.S. 1983: 62-63)Kamal Talıbzade`nin editörü olduğu, 2003 yılında yayımlanan “Arazdan Turana” kitabında şiirle ilgili farklı bilgiler elde ettik. Şiir Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Programının Temsilcisi Paolo Lembo tarafından “Azerbaycan Respublikası İnsani Gelişim ile İlgili Rapor-1995” dahil edilmiş, Abdullah Şaik`in Menzil Müzesi`ne sunulmuştur. Lembo`nun Şaik ile ilgili şu sözleri önem taşımaktadır: “Azerbaycanın görkemli şairi Abdulla Şaiqin bu misralarında bütöv bir xalqın, Azerbaycan xalqının qardaşlıq ve sülh arzuları, istekleri özünün parlaq tezahürünü tapmışdır, bu şer öz mezmunu ile demek olar ki, Birleşmiş Milletler Teşkilatının programını ehate edir.” (Talıbzade, K. 2003: 10).

Sovyet döneminde Abdullah Şaik ile ilgili yayımlanan kitapların, yapılan araştırmaların birçoğunda 1920 senesine kadar edibin yazdığı şiirler romantik şiirler olarak nitelendirilmiş, pek fazla üstünde durulmamıştır. Bu dönemde yazdığı şiirler içerisinde “Hepimiz Bir Güneşin Zerresiyiz” şiiri humanist bakış açısını yansıttığı için genelde bu şiirden bahsedilmiştir. Oysa, Abdullah Şaik Türklük ve Türkçülük ideolojisini benimseyen “Füyuzat” dergisinin ve Türk Ocağının Azerbaycan’daki şubesi olan “Yeşil Gelem”in en aktif üyelerinden olmuş, Türk Birliğini, Turancılığı, Müsavat Partisini, millî kalkınmayı destekleyen birçok şiir yazmıştır. Yukarıda Abdullah Şaik’in söz konusu olan şiirlerden bahsedilmiş, edibin Sovyet döneminde eksik anlatılan Türkçü kimliği bağımsızlık yıllarında yayımlanan araştırmaların yardımıyla aydınlatılmıştır (Veliyev Ş., 1999; Kengerli A., 2002a; Kengerli A., 2002b; Bayramoğlu A., 2003; Talıbzade K., 2003).

Şunu da üzülerek belirtmek isteriz ki, Türkiye’de Abdullah Şaik ile ilgili pek çalışma yoktur. Bu konuda ilk bilgi veren araştırmacılarından biri, Prof.Dr. Yavuz Akpınar’dır. Akpınar, 1992 yılında Ankara’da basılmış “Türk Dünyası El Kitabı”nda bulunan “XIX ve XX. Yüzyıllarda Azeri Edebiyatı” makalesinde Şaik ile ilgili şu bilgiyi vermiştir: “1920’den önce eserler vermiş, sosyalist veya sosyal demokrat görüşlü kimseler ise pek fazla zorlanmadan yeni devrin değerlerine uygun eserler kaleme aldılar. Herşeye rağmen, kendi bildiği yolda gitmeğe, inandığı ölçüler içinde eserler vermeğe çalışanlar da yok değildi. Bu gibi şahsiyetler arasında Hüseyin örnek olarak gösterilebilir. A.Hakverdili, Cafer Cabbarlı, Celil Memmedguluzade, Yusuf Vezir Çemenzemini, Abdullah Şaik gibileri ise kendi şahsiyetlerini korumaya çalışarak hem yeni devre, hem de kendi zevk ve görüşlerine uygun havada eserler yaratmağa çalıştılar. Bir kısmı başarabildi, bir kısmı da Stalin’in terör devrinde hayatını kaybetti.” (Akpınar, 1992 : 653). Abdullah Şaik ile ilgili diğer bir bilgiye Samir Kazımoğlu Tağızade’nin yazarı olduğu “Türk Toplulukları Edebiyatı” kitabının “Yeni Devir Türk Edebiyatları” bölümünde rastlamaktayız. Kazımoğlu, XX asır Azerbaycan edebiyatının tasnif ve değerlendirmesini yaparken Abdullah Şaik’in ismini “Realist maarifperver edebiyat”çılar içinde vermiş, şairden sadece tek bir cümlede bahsetmiştir (Kazımoğlu S. 1994: 130). Aynı şekilde Halil İbrahim Usta 1996 yılında “Modern Azerbaycan Şiiri (Kuzey)” makalesinde realist maarifperver Azerbaycan edebiyatının temsilcileri içerisinde Abdullah Şaik’ten bahsetmiştir (Usta H.İ 1996:782-783). Samir Tağızade ve Halil İbrahim Usta’nın bu yaklaşımı yeni dönem Azerbaycan edebiyat araştırmacılarının yaklaşımından farklıdır. Çünkü Azerbaycan’da 1991 yılından sonra yayımlanan araştırma eserlerinde Abdullah Şaik romantik edebiyatçılar sırasına dahil edilmiştir. Türkiye’de Abdullah Şaik ile ilgili en kapsamlı yayın, Ali Erol’un yukarıda bahsettiğimiz 2005 yılında İzmir’de yayımlanan “Abdulla Şaik Talıbzade” adlı kitabıdır. Biz bu kitabı Azerbaycan’ın “Axundov Adına Millî Kitabxana”sında bulduk. Maalesef, bu dördünün dışında başka bir kaynağa ulaşamadık.

1920 senesinden sonra Sovyet bakış açısı ve ideolojisi sadece siyasette değil, edebiyatta da kendini göstermeye başlamış, Azerbaycan edebiyatında sosyalist ve realist görüşün gelişmesinde etkili olmuştur. Nitekim, Abdullah Şaik de olaylara daha yumuşak yaklaşmış, bir nevi dönemi ve şartlarını kabullenmiş ve Azerbaycan dili, tiyatrosu, çocuk edebiyatı gibi konulara yönelerek geliştirme çabasına girmiştir. Ali Erol “Gelecek Sizindir”,

“Azerbaycan Xalqı Qedrşunas Bir Xalqdır”, “Şanlı İl Dönümü”, “Arzular Heqiqete Çevrilir”, “Güneşli Günler” gibi makaleleri, “İlham Qaynağım” isimli şiirini bu iyimser ruh halinde yazdığını ifade etmiştir (Erol A. 2005 : 80-81). 1941-1945 İkinci Dünya Savaşı ile ilgili yazdığı “Zefer Müjdesi” ve “Zefer Neğmesi” şiirleri bu kabullenişin bir parçasıdır.

Abdullah Şaik`in Sovyetlerden önce, Sovyetler zamanında ve sonraki dönemlerde edebî kişiliği ile ilgili yazılan eserlerin hepsinin ortak yanı, edibin çocuk edebiyatına yaptığı katkıyı Azerbaycan edebiyatı için büyük bir başarı olarak anlatılmasıdır. Şaik Azerbaycan edebiyatında çocuk edebiyatının yaratıcısı, ona yeni ses ve nefes veren şairdir. Hatta Azerbaycan Genç Tamaşaçılar Tiyatrosu`nun o zamanki başarılarında şairin emeği büyüktür. Kamran Memmedov “Şaiqane Yad Et” kitabındaki makalesinde Azerbaycan tiyatrosunun gelişmesi için onun kadar çaba gösteren, piyesler yazan ikinci bir edibin olmadığını söylemiştir. Vatan sevgisi, kahramanlık, ahlâk, namus, büyüklere saygıyı konu edinen, insanlığı ve onun önemini anlatan “Xasay”, “Eloğlu”, “Veten”, “Ana”, “Fitne”, “Bir Saat Xelifelik” gibi piyesleri, o zaman tiyatrosunun en sevilen, çocuklar tarafından ilgi gören eserleri sırasında yer almıştır. Azerbaycan`daki eski ve yeni yayınların birçoğunda Şaik`in bu yönünden bahsedilse de Türkiye`de elimizdeki tek kaynak olan Ali Erol`un “Abdulla Şaik Talıbzade” kitabında edibin piyeslerinin sadece listesi verilmiştir.

Şair ard arda yazdığı şiirler sayesinde çocuklar için silsile eserler de oluşturmuş, okul kütüphanesi Şaik`in şiirleri ile dolmuştur. “Şaiqane Yad Et” kitabında onun “Tıq-Tıq Xanım”, “Yaxşı Arxa”, “Tülkü Hecce Gedir”, “Murad”, “Şələquyruq”, “Quzu”, “Ekinçi”, “Keçi”, “Ekinçi Neğmesi”, “Payız” vb. şiirleri ile çocuklara edebiyatı sevdirdiğinden bahsedilir. Yine aynı kitapta Şaik`in ders kitaplarına sadece kendi şiirlerini değil, Sabir`in “Ağaçların Behsi”, “Uşaq ve Buz”, “Cütcü”, Sehhet`in “Quşlar”, “Tenbel”, “Bağça”, “Köç” vb. şiirlerini de dahil ettiği vurgulanmıştır. Abdullah Şaik şiirlerindeki tabiat tasvirleri ile çocuklara doğayı, hayvanları sevdirmeyi başarmıştır. K.Memmedov ve Eflatun Yunusoğlu kitabında “Bahar Bayramı”, “Sen Gülende” şiirlerini örnek vermiş, edibin zafer müjdesini çocuklara böyle yansıttığını ifade etmişler. Yine aynı kitapta Sovyet hakimiyetinin 25.yılına kutlama amaçlı “Xoşbext Uşaqlarımız Üçün” makalesini yazmış, “xoşbext Sovet uşaqlarına bayram hediyesi olarak yeni kitabça” hazırladığını belirtmiştir. Bu konuşmasından sonra 1945 yılında çocuklar için manzum hikayelerin ve öykülerin bulunduğu “Nağıllar” kitabı basılmıştır. Ali Erol “Abdulla Şaik Talıbzade” kitabında edibin bu yönüne dikkat çekerek “Bahar”, “Payız”, “Payız Gecesi”, “Payızın Ahır Ayı”, Seher” vb. şiirlerinden bahsetmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev`in serencamı ile Abdullah Şaik`in Seçilmiş Eserleri kitabı 2005 yılında yeniden yayımlanmış, edibin çocuk şiirlerine, Sovyetler döneminde yasaklanan millî şiirlerine yer verilmiş, bu kitabın yeniden basılmasıyla o zamana kadar şairin bize karanlık olan edebî tarafları aydınlığa kavuşmuştur.

Abdullah Şaik`in çocuk edebiyatındaki bu başarısının onun öğretmenlik faaliyetinin doğurduğu imkânlar sebebiyle sürekli çocuklarla iletişim ve etkileşim halinde olmasına, eserlerinde sade ve anlaşılır Türkçe kullanmasına bağlı olduğunu düşünüyoruz. Edib Azerbaycan Türkçesini, millî gelenek ve görenekleri, doğayı, hayvan ve hayvancılığı çocuklara sevdirmek için folklorun sunduğu güzel imkanları da eserlerinde kullanmıştır.

Zannımızca, çocuk edebiyatında böyle bir başarıyı elde etmesinin en büyük etkenlerinden bir diğeri de şiirlerinin folklorun izlerini taşımasıdır. Bahsettiğimiz konular, şairin dil ve üslup özellikleri ilgi çekmiş; Ali Erol, Şaik ile ilgili yazdığı kitabında bu mevzuya yer vermiştir. İlyas Efendiyev ve Mehemed Ahundzade gibi önemli kişilerin fikirlerine değinerek Abdullah Şaik`in diğere edebiyatçılar gibi sadece “şairane söyleyiş” kaygısına düşmediğinden, zaman zaman sembolik anlatım tarzının görüldüğünden, genelde sade, salt ve fasih dil kullandığından söz etmiştir. Yusif Seyidov “Şaiqane Yad Et” kitabındaki makalesinde Abdullah Şaik`in dil özelliklerine başka bir pencereden bakmış, onun sözlere farklı poetik anlam yüklediğini, bunun XX yüzyıl edebiyatında yeni yeni ön plana çıktığını, lâkin şairin edebî faaliyetinin daha ilk yıllarından bu yöntemi başarıyla kullandığını yazmış, “Esrimizin Qehremanları” romanından şu örneği paylaşmıştır: “Ana dili deyirem, ana, ana! Uf! Ne qeder sevimli, ne qeder dadlı bir kelme... her uşaq ilk defe ana deye dil açır.” Örnekte Seyidov`un vurguladığı poetik anlam taşıyan kelime “ana”dır.

Abdullah Şaik Azerbaycan edebî dilini yetersiz görmüş, bunun için savaşmanın gerekli olduğundan her makalesinde bahsetmiştir. Ona göre dil bir devrin, bir halkın en kuvvetli silahıdır. Azerbaycan Türkçesi ile ilgili birçok kitap yazan şair “Türk Dilinin Grameri” eserinde “dil iletişim aracıdır”; “dil sosyal bir olaydır”; “dil insanları hayvanlardan ayıran en belirgin özelliktir”; “toplumun gelişimi dilin gelişimine bağlıdır” gibi fikirlerini paylaşmış, Azerbaycan dilinin gelişimini ne kadar önemseydiğini belli etmiştir.

SONUÇ

Azerbaycan 1991 yılında yeniden bağımsızlığını kazandıktan sonra Sovyetlerin ideolojik baskısından kurtulmuş, tüm alanlarda özgürlüğe kavuşmuştur. 70 yıllık tutsaklığın sona ermesi toplumun kültürel açıdan kalkınmasına, teorik ve bilimsel düşüncelerde yeni ufuklara yol açtığı gibi saklı kalmış veya gereğince değerlendirilmemiş edebî hazinenin yeniden araştırılmasına revac vermiştir. Yeni bilimsel ve kültürel ideolojinin en önemli hedefi gelinen yolda analizlerin yeniden yapılması ve mucibince değerinin verilmesi, çağdaş kurallara uygun olarak eserlerin önemini belirlemek olmuştur. Bilhassa, 1920 senesine kadar zengin kültürel mirasımız öğrenilmemiş, Abdullah Şaik gibi ediblerimiz eserlerini saklamak ve yakmak zorunda kalmışlardır.

Yapılan araştırmadan yola çıkarak Şaik`in zamanın nabzını iyi tutan, her koşulda halkının yanında olan, vatanının, milletinin kalkınması ve refahı için hayatını adayan seçkin bir şair olduğunu görüyoruz. Şaik`in edebî faaliyetini iki kısma ayırabildiğimiz gibi (1920 yılına kadar ve 1920 yılından sonra), onun üzerine yapılan araştırmaları da burdan yola çıkarak iki kısma bölebiliriz. 1920 senesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulduktan sonra Abdullah Şaik`in o zamanki eserlerine adeta bir sünger çekilmiş, özellikle 1937-1938 yıllarında Stalin`e karşı yazdığı şiir ve yazıları saklanmış veya yakılmıştır. Şaik`in bu yıllardaki edebî faaliyetini Azerbaycan yeniden bağımsızlığını kazandıktan sonra oğlu Kamal Talıbzade`nin yardımı ile aydınlatılmıştır. O yüzden şairle ilgili Sovyet dönemi araştırmalarında Şaik`in eserleri eksik, yarım gösterilmiş, bu aynı zamanda edibin kişiliğini de tek taraflı yansıtmıştır. Şair üzerine yapılan o dönem araştırmalar ve kitaplar onun humanist

dünya görüşünü, öğretmenlik ve pedagog vasıflarını, çocuk şiirlerini, tiyatrunun kalkınması için yaptığı katkıları, bilimsel yönlerini ön plana çıkarmış, 1920 yılından önceki Türkçü, Turancı ideolojisi örtbas edilmiştir. İlerleyen zamanlarda şairin Sovyetlerin çerçevesi ideolojisine uyum sağladığı, eski fikir ve düşüncelerinden uzaklaşarak daha çok halkının farklı, eksik kalmış yönlerinin kalkınması için elinden geleni esirgemeyen kişiliğinden bahsedilmiştir. Kendisi de ailesinin ve evlâtlarının güvenliğinin temini için ruhundaki Türklük sevdasını kısmen kalbine gömmek zorunda kalmış, Azerbaycan Türkçesinin ve edebiyatının gelişimi için çalışmalarını sürdürmüştür. Ne yazık ki, Abdullah Şaik'in bu yıllardaki faaliyeti ile ilgili Türk edebiyatında kaynak elde edilememiş, Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra 1992 yılında yayımlanan Yavuz Akpınar'ın makalesine, Samir Kazımoğlu'nun 1994 senesinde basılan kitabında küçük bir paragrafa, Halil İbrahim Usta'nın 1996 yılında yayımlanan makalesindeki küçük bir parçaya ve 2005 senesinde Ali Erol'un şairle ilgili yazdığı kitabına ulaşılmıştır.

1991 yılında Azerbaycan bağımsızlığını kazansa da, Abdullah Şaik'in Azerbaycan Halk Cumhuriyeti zamanında ve ondan önceki edebî faaliyeti 2000 senesine kadar kapalı kutu olarak kalmıştır. Onun müsavatçı aydınlarla karşılıklı ilişkisi, Türklük sevdası, 1918-1920 yıllarındaki hizmetleri daha önce de belirttiğimiz gibi oğlu Kamal Talıbzade'nin çabaları sayesinde gün yüzüne çıkmış, Azerbaycan halkı Şaik'i her yönüyle tanıma fırsatı elde etmiştir. Azerbaycan'da Sovyet dönemindeki yayınlar kısıtlı bilgiler içerse de 1999 senesinden bu yana hem oğlu Kamal Talıbzade'nin, hem diğer ediblerimizin basılan sayısız kitapları Abdullah Şaik'i daha iyi anlama, araştırma, ideolojisini kavrama açısından daha değerlidir.

KAYNAKLAR

- Akpınar, Y. (1992). : Akpınar, Yavuz; “XIX ve XX, Yüzyıllarda Âzeri Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı III Cild: Edebiyat*, II Baskı., 1992, Ankara, s.652-653.
- Aliyeva, A. (2002). : Aliyeva, Aybeniz; *Azerbaycan Romantiklerinin Yaradıcılığında Türkcülük*, Elm, Bakı, 2002.
- Bayramoğlu, A. (2003) : Bayramoğlu, Alhan; *Azerbaycan Demokratik Respublikası Dövründe Edebiyat*, Elm, Bakı, 2003.
- Eliyev, K. (1985). : Eliyev, Kamran; *XX Esr Azerbaycan Romantiklerinin Edebi-Nezeri Görüşleri*, Elm, Bakı, 1985.
- Erol, A. (2005). : Erol, Ali; *Abdulla Şaik Talıbzade*, Tibyan Yayıncılık, İzmir, 2005.
- Esedli, M. ve Süleymanlı, M. (1999). : Esedli Minahanım ve Süleymanlı Mübariz; “Azerbaycan İstiglali ve Abdulla Şaik”, *Mütercim*, №3, 1999, s. 20-24.
- Gezenferoğlu, F. (2012). : Gezenferoğlu, Faiq; “Ehmed Cavad, Abdulla Şaig ve Cefer Cabbarlı; Azerbaycan Türkcülüğü İdeyası”, *Türkistan Gazetesi*, 21-22 Oktyabr 2012, s. 11

- Kazımoğlu, S. (1994). :Kazımoğlu (Tağızade), Samir; *Türk Toplulukları Edebiyatı*. I Cild, Ecdad Yayınları, Ankara, 1994.
- Kengerli, A. (2002a). : Kengerli, Aybeniz; *Azerbaycan Romantiklerinin Yaradıcılığında Türkçülük*, Elm, Bakı, 2002.
- Kengerli, A. (2002b). : Kengerli, Aybeniz; *Azerbaycan Gazetesinde Edebiyat Meseleleri*, Gençlik, Bakı, 2002.
- Novruzov, V. (2001). : Novruzov Vasif; “Abdulla Şaig`in Cumhuriyetin Dövrü Yaradıcılığında Kulturoloji Bir Baxış”, *Gobustan*, Sayı 1, 2001., s. 6-10
- Memmedov, K. ve Eflatun, Y.S. (1983). : Memmedov, K. ve Eflatun, Yunusoğlu Saraçlı (Editör), *Şaik Abdulla*, Gençlik, Bakı, 1983.
- Talıbzade, A. (1920). : Talıbzade, Abdulla Şaig; *Türk Edebiyatı*, Bakı, 1920.
- Talıbzade, A. (1923). :Talıbzade, Abdulla Şaig (*pedagoji ve edebi fealiyyetinin 20 illiyi münasibetile*); Bakı, 1923.
- Talıbzade, K. (1981). : Talıbzade, Kamal (Editör); *Şaiqane Yad Et (Hatıralar, Makaleler, Bedii Eserler)*, Gençlik, Bakı. 1981.
- Talıbzade, K. (2001). : Talıbzade, Kamal; *Medeniyet Dünyası, Elmi Makaleler Toplusu. II Buraxılış*, 2001, s. 22-59.
- Talıbzade, K. (2003). : Talıbzade, Kamal (Editör); Şaig Abdulla.; Arazdan Turana, Nurlan, Bakı, 2003.
- Usta, H.İ (1996). : Usta, Halil İbrahim; “Modern Azerbaycan Şiiri (Kuzey)”, *Türk Dili (Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı V: Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri)*, Sayı 531 (Mart 1996), s.782-783.
- Veliyev, Ş. (1999). : Veliyev, Şamil; Füyuzat Mektebi, Elm, Bakı, 1999.
- Yurdakul, M.E. (1979). : Yurdakul, Mehmet Emin, Türk Sazı, 1979.
- <http://www.ryl.az> (09.11.2017)